

ВДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження

Балашова Едуарда Михайловича

«Метакогнітивний моніторинг саморегульованого навчання студентів»,

поданої на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук

за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Функціонування сучасного українського суспільства характеризуються радикальними перетвореннями в усіх сферах соціокультурного життя людини, зростаючим динамізмом та швидкоплинністю процесів постійного оновлення соціально-психологічних умов життя особистості. Провідною реалією сьогодення країни є поглиблення політизації соціального та економічного життя на тлі продовження військового протистояння за територіальну, національну та ідейну незалежність, яка має глобальний характер й пронизує практично усі сфери існування соціуму. Підвищення інтенсивності та складності політичного, економічного та соціального життя ставить підвищені вимоги і до внутрішньо психічного життя молоді особистості, висуває на передній план питання смислового порядку, посилює потребу в прогнозованості майбутнього та пошуку власного місця і внутрішньої позиції в масштабних процесах змін. Означені процеси поряд з інтегративними тенденціями вищої освіти країни до освітнього простору європейської спільноти сьогодні стали причиною підвищеної актуальності проблематики успішності навчальної діяльності, зокрема здатності молоді здійснювати її свідому та дієву саморегуляцію, а також роль метакогніції. Зважаючи на це, вважаємо звернення автора до тематики метакогнітивного моніторингу саморегульованого навчання студентів потенційно важливим та актуальним.

Дисертаційне дослідження Балашова Едуарда Михайловича присвячене дослідженню психологічних особливостей саморегульованого навчання студентів у розрізі метакогнітивного моніторингу. Результати комплексного дослідження саморегульованого навчання як соціально-психологічного феномена репрезентовано автором крізь призму особистісно-діяльнісного, суб'єктного та

метакогнітивного підходів. Особливу увагу приділено вивченню компонентів саморегульованого навчання студентів на визначених автором рівнях: інтегральному, особистісному, мотиваційно-вольовому, емоційно-поведінковому, комунікативному, когнітивному та метакогнітивному.

Вважаємо, що незважаючи на достатню розробленість проблем навчальної діяльності студентів та наукових напрацювань в галузі метапізнання, авторіві вдалося викласти власне новаторське бачення в цьому розмаїтті наукових підходів та створити досить оригінальне, змістовне та своєчасне для психологічної науки дослідження. Ми вбачаємо також додатковий аспект щодо актуальності і водночас теоретичної значущості дослідження, а саме: робота виконана на межі декількох суміжних наукових галузей: психології особистості, педагогічної, когнітивної, метакогнітивної, соціальної, вікової та практичної психології.

Звернемося до аналізу змістовного аспекту дисертації. Як відомо, від дисертаційного дослідження докторського рівня вимагається не лише висвітлення окремих аспектів актуальної наукової проблеми, але й глибокого проникнення у сутність досліджуваних явищ та процесів на рівні побудови психологічних конструктів, механізмів, їх відображення у теоретичних моделях, систематизації, верифікації та концептуалізації отриманих даних. Слід зазначити, що дисертантові вдалося реалізувати мету і завдання дослідження, дотримуючись існуючих високих вимог: в роботі теоретично обґрунтовано й емпірично досліджено показники саморегульованого навчання студентів у розрізі метакогнітивного моніторингу, визначено психолого-педагогічні умови, механізми, суб'єкти, рівні, метакогнітивні навички та етапи саморегуляції навчальної діяльності.

Теоретичну частину роботи започатковано докладним теоретико-методологічним аналізом вітчизняного та зарубіжного досвіду дослідження психологічних аспектів проблеми. Авторіві вдалося досягти продуктивного теоретичного синтезу результатів розгляду складного багатоаспектного явища саморегуляції навчальної діяльності на рівні виокремлення його смислової будови, феноменологічних ознак, визначення провідних завдань і функцій,

чинників та механізмів. Розглядаються теоретичні моделі і концепції саморегуляції навчальної діяльності.

На достатньому змістовному рівні у представленому підході виокремлено й охарактеризовано категоріальний апарат: розкрито психологічний зміст саморегульованого навчання та його співвідношення з поняттями «саморегуляція навчальної діяльності», «метакогнітивний моніторинг» тощо; виділено бар'єри та ресурси розгортання та реалізації життєвих сценаріїв українських емігрантів. Означені поняття отримали адекватне теоретико-понятійне наповнення в ході проаналізованих наукових підходів до розв'язання проблеми. Відповідно до концептуальної ідеї праці, саморегуляція навчальної діяльності студентів визначається автором, як метакогнітивний рівень ініціювання, мотивування, планування, моніторингу, оцінювання та контролю автономним суб'єктом навчальної діяльності всіх видів і форм власної зовнішньої і внутрішньої активності, які спрямовані на досягнення визначених цілей навчальної діяльності, особистісний і професійний саморозвиток і самореалізацію.

Відзначимо також вміння дисертанта теоретично оперувати досить різноплановим концепціями і відповідним експериментально-дослідним матеріалом, що дозволило вибудувати методологічно несуперечливий підхід до створення власної пошукової позиції. Так, серед теоретико-методологічних здобутків роботи не можна не виокремити здійснену дисертантом характеристику метакогнітивного моніторингу як усвідомлення студентами своєї когнітивної діяльності та її результатів під час виконання навчальних завдань, оцінку ними рівня власних знань і умов застосування необхідних навчальних стратегій у процесі навчання, експліцитні судження, потрібні для застосування когнітивних процесів щодо знання про знання. Завдяки проведеному теоретичному аналізу автору вдалося виокремити найважливіші метакогнітивні навички (контроль уваги, управління часом, постановлення метакогнітивних суджень, вибір стратегій навчання, пошук допомоги тощо), застосування яких актуалізується у процесі оцінки власних пізнавальних

особливостей та усвідомлення труднощів на відповідних етапах саморегуляції, а також відповідні механізми саморегуляції, ефективність яких студенти можуть покращити завдяки метакогнітивним знанням та навичкам.

Продуктивним нам видається також теоретичне обґрунтування та розробка теоретико-концептуальної моделі саморегульованої навчальної діяльності студентів, яка надалі виступила підґрунтям експериментального дослідження.

Експериментальну частину дисертації репрезентовано трьома розділами, які присвячені дослідженню емпіричних особливостей саморегульованого навчання студентів на визначених рівнях. Так, у третьому розділі праці узагальнено та обґрунтовано комплекс діагностичних методик для визначення відповідних індикаторів саморегуляції навчальної діяльності на інтегральному, особистісному, мотиваційно-вольовому, емоційно-поведінковому та комунікативному рівнях, проаналізовано результати констатувального етапу експерименту. Четвертий розділ репрезентує теоретичні підходи до вивчення психологічних особливостей саморегульованої навчальної діяльності студентів на когнітивному та метакогнітивному рівнях, обґрунтування відповідного діагностичного комплексу та емпіричне дослідження таких індикаторів рівня саморегуляції студентів, як самоефективність, когнітивний контроль, раціональне/інтуїтивне прийняття рішень, метакогнітивний досвід (метакогнітивне знання, метакогнітивна активність), метакогнітивна усвідомленість (включеність у діяльність). П'ятий розділ містить кореляційний аналіз взаємозв'язків між показниками саморегульованого навчання у розрізі метакогнітивного моніторингу, що характеризують рівні функціонування суб'єкта навчальної діяльності, корелограму цих показників, обґрунтування методологічних і змістових характеристик побудови тренінгової програми розвитку саморегульованого навчання студентів, її апробацію та узагальнення основних результатів, на основі яких розроблено і репрезентовано психолого-дидактичні рекомендації щодо формування компонентів саморегульованої навчальної діяльності студентів.

Отже, у цілому можемо констатувати, що наукова новизна одержаних результатів дисертації полягає у проведенні цілісного теоретико-експериментального дослідження проблеми саморегульованого навчання студентів у розрізі метакогнітивного моніторингу. Автором обґрунтовано психологічний зміст понять «саморегульоване навчання студентів», «саморегуляція навчальної діяльності», «метакогнітивний моніторинг саморегульованого навчання» та емпірично досліджено його конструкти у розрізі визначених рівнів.

Незаперечною є теоретична значущість роботи, що визначається: створенням теоретико-концептуальної моделі саморегульованого навчання студентів, психологічний зміст якого розкрито через узаємодію визначених суб'єктів (студент, студентська група, викладач) у системі психолого-педагогічних умов та вимог навколишнього середовища; виокремлені рівнів саморегуляції (інтегральний, особистісний, мотиваційно-вольовий, емоційно-поведінковий, комунікативний, когнітивний, метакогнітивний), які характеризують студентів як автономних суб'єктів навчання, урахування механізмів, метакогнітивних засобів та етапів реалізації метакогнітивного моніторингу саморегульованого навчання; уточненням: уявлення про роль метакогнітивного моніторингу у забезпеченні ефективності процесу саморегуляції; психологічної характеристики процесу саморегуляції навчальної діяльності студентів завдяки використанню можливостей метакогнітивного підходу.

Результати дослідження мають вагому практичну значущість. Теоретичні положення та практичні висновки дисертації дозволили концептуально збагатити навчальні програми з психології розвитку, вікової та педагогічної психології, загальної психології, соціальної психології, когнітивної психології, психології особистості. Сформульовані теоретичні уявлення про метакогнітивний моніторинг саморегульованого навчання студентів стали основою для моделювання та створення тренінгових програм підвищення ефективного саморегульованого навчання студентів закладів вищої освіти.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах, регіональних і міжуніверситетських наукових конференціях та засіданнях кафедри психології та педагогіки Національного університету «Острозька академія».

Дисертаційне дослідження вирізняється не лише розмаїттям експериментально обґрунтованих результатів, їх чітким теоретичним узагальненням, доречним і вдалим використанням методів математичної статистики але й висвітленням питань, що можуть скласти самостійну перспективну лінію дослідження проблеми саморегульованого навчання студентів.

Слід відзначити, що адекватність побудови теоретико-методологічних засад дослідження, відповідність використаних методів і методик предмету, меті й завданням дослідження, репрезентативність вибірки та адекватність відтворення математико-статистичних процедур обробки даних забезпечили надійність і вірогідність одержаних результатів та високу ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків, сформульованих у дисертаційній роботі.

Дисертаційне дослідження Балашова Едуарда Михайловича відзначається науковою цілісністю і завершеністю, однак вважаємо за потрібне висловити деякі зауваження та побажання:

1. Здійснений дисертантом теоретичний аналіз проблеми обіймає два повних розділи дисертації, що становить значну частину всього обсягу роботи. Натомість, згідно існуючих вимог, обсяг теоретичної частини не повинен перевищувати 20% рукопису.

2. Автором у першому розділі роботи розкриваються психологічні особливості, механізми, чинники та моделі саморегульованої навчальної діяльності, її структура та компоненти. Натомість, на нашу думку, належної конкретизації у розділі 2 не отримало питання характеристики метакогнітивного моніторингу та його ролі у детермінації ефективності саморегуляції навчальної діяльності студентів.

3. У контексті дослідження психологічних та змістовних особливостей метакогнітивного моніторингу дослідник звертається до його особливостей у розрізі мета пізнавальної діяльності. В теоретичній частині часом зустрічаються його тлумачення в якості моніторингу метакогнітивних процесів (с. 92), основи саморегульованого навчання особистості (с. 97), потоку інформації з об'єктного рівня до метарівня (с. 102), оцінку особистістю власних знань для уникнення невдач у навчанні (с. 104), суб'єктивної оцінки особистістю власного знання (с. 105), здатності особистості до оцінки поточного когнітивного стану (с. 107), визначника ступеню реалізації метакогнітивного контролю та навчальної успішності особистості (с. 113) тощо. Використання цього поняття в теоретико-концептуальній моделі саморегульованої навчальної діяльності потребує, на нашу думку, прояснення позиції автора стосовно ролі цього конструкту в процесі саморегуляції навчальної діяльності студентів.

4. У тексті роботи подекуди зустрічаються технічні огріхи та механічні помилки (наприклад, рис. 1.3 на с. 67, рис. 2.1 на с. 96, таблиця 3.21 на с. 225, таблиця 3.23 на с. 228, таблиця 4.1 на с. 262, таблиця 4.14 на с. 318 тощо).

Висловлені зауваження суттєво не впливають на значення виконаної роботи, не зменшують цінності й наукового рівня дисертації, яка є вагомим внеском у поглиблення психологічних уявлень щодо особливостей саморегульованого навчання студентів у розрізі метакогнітивного моніторингу.

Дисертаційний матеріал викладений аргументовано, відзначається доказовістю та переконливістю. Оформлення дисертаційної роботи відповідає вимогам п. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою КМУ №567 від 24.07.2013р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ №656 від 19.08.2015 р. та №1159 від 30.12.2015 р.). Зміст автореферату відображає основні положення дисертації.

Результати дослідження апробовані. Вони викладені у 45 друкованих працях: в 1 одноосібній монографії; 24 статтях у наукових фахових виданнях України; 7 статтях у закордонних виданнях, у тому числі 4 статті представлено в наукометричних вітчизняних та зарубіжних періодичних виданнях, що

індексуються у SCOPUS або Web of Science; 13 публікаціях у збірниках матеріалів конференцій та інших виданнях.

Дисертація «Метакогнітивний моніторинг саморегульованого навчання студентів», подана на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія є оригінальним і завершеним дослідженням, має очевидну наукову новизну й практичну значущість, відповідає вимогам, що висуваються до докторських дисертацій, а її автор Балашов Едуард Михайлович, заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології та педагогіки
Національного університету
«Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»

Світлана ЯЛАНСЬКА

Ректор
Національного університету
«Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»
доктор економічних наук, професор

Володимир ОНИЩЕНКО